

Tidligere utkommet i serien
FIRE SØSKEN

1. TYSKERTØS
2. FRIHETENS PRIS
3. SPOR I RIMFROST
4. FRAMTIDENS MENN
5. ILD I KALD ASKE
6. MAKTEN OG ÆREN
7. DOBBELTSPILL

Neste bok kommer i salg
7. september 1993

FIRE SØSKEN

Willy Ustad

TYSKERUNGEN

Østing.

BLADKOMPANIET A.S
OSLO 1993

108520

17

festet oppe ved albuen. Smilet hennes var skjævt, nesten bittert.

– Ser du etter kronestykket ditt? spurte han mykt.
– Nei, egentlig ikke. Dette var verd en krone.

– Jeg var redd mynten ikke ville smette ut av føret i ermet. Men du verden, den fløy som en komet, gjorde den, med bukseselebiten som hale!

Hun lo med ett, og Harold kunne se livet og den ubetvingelige styrken vende tilbake i henne, som når solen sprenger seg gjennom tunge skyer.

– Kom, sa hun, – jeg forlanger at du spanderer middag i Palmehaven, intet mindre, etter alt dette!

– Berit, jeg skal ikke krangle på det, ikke det minste. Men du har jo ikke truser på deg.

– Og det gir jeg blanke i! Hvem skulle forresten kikke meg under skjørtet, i Palmehaven?

Han la en lang arm over skuldrene hennes, kjente at hun var den hun alltid hadde vært, den hun alltid ville være, en sterk og vill kvinne.

Han ville alltid elske henne.

– Tja, sa han tenksomt, – ikke vet jeg. Men jeg kan jo alltids prøve, ikke sant?

ETTERORD

I 1947 VAR det norske rettsvesenet ennå i full gang med landssvikoppgjøret, selv om de store og oppsiktsvekkende sakene var over. Tallmessig ser det omtrent slik ut:

Antall mennesker mistenkt for landssvik 92755 (noen mener 92805)

Henlagt etter bevisets stilling 37150 saker.

Påtaleunntatelse 5500 saker.

Frifunnet ved endelig dom 1375 saker.

Vedtatte forelegg på frihetsstraff 3120 saker.

Vedtatte forelegg på annen straff 25180 saker.

Dødsdom 30 saker.

Domfelt til annet enn frihetsstraff 3400 saker.

Domfelt til frihetsstraff 17000 saker.

Tallene er neppe helt korrekte og endelige.

DET NORSKE LANDSSVIKOPPGJØRET var bedre enn i visse andre land, men det holdt slett ikke de mål som den nylig gjenvunne rettsstaten burde ha satt seg. Noen forhold stikker i øyet:

– Norge var det eneste land i Europa som satte en landssvikdom på Røde Kors-sykesøstre som tjenestgjorde i Tyskland.

– Norge beslagla den private formuen til tyske statsborgere i Norge, f. eks. eiendommen til endel enker etter tyske soldater. Dette var i direkte strid med internasjonalt rett. (Disse kvinnene var blitt tyske statsborgere ved ekteskapet.) I ett tilfelle jeg kjenner til ble til og med bankboken til enkens lille sønn inndratt til fordel for statskassen. De få hundre kronene var dåps-gaven hans.

– Under de fleste sakene ble det framholdt som selvsagt at «tiltalte måtte forstå» at landet var i krig, også etter kapitulasjonsavtalen 10. juni 1940.

Saken var ikke fullt så enkel. Teksten i avtalen sier at «Die gesamten Norwegischen Streitkräfte liegen die Waffen nieder».

Når tyskerne hadde påpekt dette lenge nok gjennom sitt tilnærmede informasjonsmonopol, må man undres om en enkel bondegutt som vervet seg til frontkjemper i Russland virkelig «måtte forstå». Kjernen i problemet er at den daværende landssvikparagrafen forutsatte at man vet og forstår at man begår landssvik. Senere – 1950 – ble også bistand til fienden ved grov uaksomhet gjort straffbar, trolig fordi lovgiverne innså at mange dommer var tvilsomme etter loven. Men de avsagte dommene ble stående . . .

ET AVGJØRENDE PSYKOLOGISK TREKK i en slik tid var den særegne blandingen av vissheten om seieren og hatet til dem som hadde sviktet. Aldri i dette landets historie har svart vært så svart og hvitt vært så hvitt.

Avveininger og rolige vurderinger, som er en rettsstats kjennetegn, var ikke det mest framtreddende trekk i rettspleien.

ET ANNET FENOMEN I TIDEN var selvsagt den enorme beundringen og glorifiseringen av alle som hadde vært involvert i frihetskampen. Denne beundringen var inderlig vel fortjent, men den gjorde også sitt til at det ble meget vanskelig – ja, nesten umulig – å få en motstandsmann dømt for selv de grovste forhold. Mange menige motstandsmenn og -kvinner var bekymret over dette, mens det fantas folk høyere på rangstigen som anså slike saker som en flekk på skjoldet og bidro til at de aldri ble reist. (*Witze*)

BAKTEPPET I DENNE BOKEN utgjøres av to saker som foregikk i 1947. Den ene var meget omskrevet og er den dag i dag omdiskutert, den andre druknet i mengden av «små» landssviksaker.

FELDMANNNS-SAKEN var saken mot to grenseløser som drepte det jødiske ekteparet Feldmann ved Skriktjenn i Trøgstad høsten 1942 og senket dem ned i vannet, belastet med stein.

De ble frikjent i retten ut fra vitnemål om at slik skulle det handles dersom personene opplagt kom til å bli tatt av tyskerne og opplagt kom til å røpe ruten og de personer som var involvert i den. Spørsmålet om situasjonen virkelig var så desperat at dette på noen måte var berettiget, ble altså besvart med et klart JA av retten.

Det har senere vært hevdet at norsk antisemittisme hadde en del å si for frifinnelsen. Det er langt mer rimelig å tro at tre andre faktorer var avgjørende:

– En tro på at norske motstandsmenn var hevet over evnen til å gjøre noe fundamentalt, forferdelig galt – som et mord.

– Milorgs «eksportsjef» Motzfeldts vitnemål i retten, der han bekreftet at «-ruten måtte sikres. Vi hadde

meget strenge instruksjer. Våre folk var å betrakte som soldater ved fronten. Om nødvendig måtte de ta menneskeliv».

Dette var en total frifinnelse fra selve Milorgs side, og Milorgs ord veide tungt i 1947, så tungt at Motzfeldts opptreden i retten der han meldte seg som frivillig vitne, må ha virket som et sterkt press på juryen, selv om han ikke uttalte seg om selve situasjonen som endte i tragedien ved Skriktjenn.

– Sist, men ikke minst, fulgte juryen prinsippet om at tvilen måtte komme tiltalte til gode, – et prinsipp som neppe kan sies å ha vært særlig framtreddende under det pågående landssvikoppgjøret.

Tvilen finnes ennå, og Feldmannsaken vil alltid bli diskutert fordi den reiser betydelige, moralske spørsmål.

(Sigurd Senjes bok «Ekko fra Skriktjenn, Pax forlag, Oslo 1987).

«ÅSESAKEN» er også en virkelig sak. Men fordi noen av de impliserte ennå er i live, er den en del omskrevet og omhyggelig anonymisert. Noen navn på virkelige motstandsfolk som møtte hovedpersonene er beholdt autentiske.

Den virkelige «Åse» fikk faktisk ikke vite at hun var beskyldt for å være sendt av tyskerne for å infiltrere et av kontorene ved den norske legasjonen og drepe en person der før etter både krigen og dommen. I boken lar jeg henne vite det, av rent romantekniske grunner.

Det går helt klart fram av tiltalebeslutningen mot «Åse» at retten *ikke* fremmet disse beskyldningene.

Var det fordi retten heller ikke trodde på dem?

Satt hun i varetekt delvis på grunn av disse beskyld-

ningene, slik at en annen tiltale måtte konstrueres underveis?

Vi vet ikke, det er tapt i tidens mørke, og noen rapport fra et visst påstått avhør finnes ikke.

Retten frafalt alle tiltalepunkter mot «Åse», unntatt ett – mannen hun ga Rinnan navnet på, men som aldri ble tatt, selv om han holdt seg heime.

Det hører med til historien at den motstandsgruppen denne mannen tilhørte faktisk var under ledelse av et medlem av Rinnan-banden, en mann som fikk dødsdom etter krigen. Gruppen var dermed fullstendig styrt av Rinnan, selv om de enkelte medlemmene var ærlige motstandsfolk. For dem ble dette en vond bøl etter krigen, da sannheten kom for en dag.

Rinnan kjente altså til alle gruppens medlemmer, også den mannen «Åse» ble dømt for å ha angitt til ham . . .

«Åse» hadde et nesten ufattelig hell – eller et utslag av ekte, kvinnelig intuisjon – da hun i siste øyeblikk ikke våget å gå inn i det tyske konsulatet i Stockholm. Den tyske Gestapo-offiseren Gemmecke opplyser nemlig til en av mine kilder at han hadde advart mannskapet der om at dersom hun meldte seg for dem, var det som dobbeltagent! Hvis hun var blitt lurert til å reise til Norge igjen, ville hennes skjebne vært beseglet, trolig med tortur og henrettelse.

Den samme Gemmecke opplyser også at det var *han* som hadde ansvaret for å holde kontakt med «Åse» fra hun ble sloppet ut fra Misjonshotellet og til hun rømte. Han opplyser også at det dreide seg om en virkelig rømning. «Åse» var heller ikke ifølge ham sendt til Sverige av Gestapo.

Det står i en viss motsetning til Gemmeckes utsagn at det var Rinnan, og ikke Gemmecke, som kontaktet

henne da hun kom ut fra sykehuset, der hun hadde vært i isolat med difteri sammen med sine søstre.

Spilte Rinnan sitt eget spill? Det er en mulighet for det, fordi han og Gemmecke avskydde hverandre på dette tidspunktet.

En annen mulighet er et Gemmecke, som betraktet seg som den uregjerlige Rinnans overordnede, brukte Rinnan til denne «kontaktjobben». Men jeg tviler på om Rinnan i så fall utførte den slik Gemmecke hadde tenkt.

Det later til at Gemmecke har vært meget opptatt av den vakre «Åse», og han uttaler seg i glødende ordelag om hennes muligheter som agent, noe som altså sprakk da hun dro til Sverige. «Åse» kan ikke huske å ha møtt ham personlig.

Mannen hun reiste sammen med ble først godtatt av svenske myndigheter og fikk arbeid, senere ble han antatt å være tysk agent, uten at jeg sitter med fullgod dokumentasjon hverken på det ene eller det andre. Han ble etter krigen innviklet i opposisjonspolitikkk mot det sittende regimet i sitt heimland, noe svenske myndigheter var lite glade for.

Jeg understreker at jeg ikke sitter med absolutt alle opplysninger i denne saken – men likevel med atskillig flere enn jeg har brukt. Noe er holdt tilbake, noe er endret for å beskytte anonymiteten til både levende og døde.

VED EN SKJEBNENS IRONI kom også de tiltalte i Feldmann-saken til å dele «Åse»s skjebne på ett punkt: De hadde sittet sju måneder i varetekt og det var tilsynelatende viktig å få «brukt opp» denne tiden. De var rett nok frikjent for *tyveri* av de tolv tusen kronene som de tilsto å ha tatt fra ekteparet Feldmann, men

de ble nå tiltalt på ny, for *underslag* av de samme pengene. Dommen ble ti måneder, som ble ansett sonet ved utholdt varetekt . . . *De bygge ny leve.*

KJERNEN I BOKEN er likevel behandlingen av de mange tusen barn etter tyske fedre, og det famøse dokumentet som kalles «Krigsbarnutvalgets instilling».

Såvidt jeg har brakt på det rene, ble aldri denne innstillingen og det forslaget til en lov om krigsbarn som det gir, behandlet i Stortinget. Dermed skulle man tro at dokumentet, og de tankene det gir uttrykk for, ikke fikk noen betydning. Dessverre gikk det ikke slik.

«INSTILLING TIL SOSIALDEPARTEMENTET FRA KRIGSBARNUTVALGET, 09. 07 – 03. 11. 1945», er på mange måter et merkelig og rystende dokument.

Utvalgets mandat er beskrevet i et brev fra Sosialdepartementet 9/7-45:

«Utvalget vil i første rekke ha til oppgave å overveie og uttale seg om spørsmålet om det under omsyn til barnas ve og vel og de øvrige forhold som gjør seg gjeldende, vil framstille seg som ønskelig å søke å få sehd barna og i tilfelle deres mødre til Tyskland.

Uansett hvilket resultat utvalget kommer til i dette spørsmålet, bør utvalget videre komme med framlegg om hvilke særlige åtgjerder som i tilfelle bør tas her i landet for å søke oppnådd at barns såvidt mulig kan bli oppdradd til å gli inn som ordinære samfunnsmedlemmer».

SÆRSKILTE TILTAK FOR OM MULIG . . . Hva fikk departementet til å tro at det ville bli vanskelig å få nettopp disse barna, som på den tiden var fra fem

år gamle og yngre, til å bli «ordinære samfunnsmedlemmer»? Hvorfor var de så farlige at departementets første tanke åpenbart er å sende dem ut av landet?

For å forstå en slik tankegang må vi tilbake til krigens og raseteoriens tid:

«Rasehygiene» var et anerkjent begrep fram til en tid etter krigen, ja, til ut i sekstiårene. Nazismens tanker om mindreverdige raser er velkjente nok, men vi finner de samme tanker også i norsk medisinsk tenkning. Etter krigen finner vi leger og psykiatere som i fullt alvor bruker uttrykket «den tyske rase».

«Abteilung Lebensborn» var vel kjent i Norge, selv om regulær avl av barn til den storgermanske rasen absolutt ikke fant sted i de norske Lebensborn-heimene. En del av krigsbarna kom fra norske Lebensborn-barneheimer.

Den norske hjemmefrontens propaganda under krigen, var i en viss grad innsiktet mot de tiltakende forbindelsene mellom norske kvinner og tyske soldater. Illegale aviser brakte lister over kvinner de kalte tysker horer, og det gikk en «hviskekampanje» om at det bare var de åndssvake og stygge jentene som ga seg bort slik.

Det må her bemerkes at det later til å ha foregått en koordinert aksjon fra Hjemmestyrkene mot disse kvinnene også etter krigen.

I et brev fra høyere enhet innen Hjemmefronten til en områdesjef, datert 04.06.1945, sies det: «Framgangsmåten er vel kjent innen området. Formålet har først og fremst vært å bygge opp en sikker opinion mot disse tøsene (min uthevelse) og så få dem til å føle at det er myndigheter som kan ta seg av dem hvis de ikke frivillig sørger for å holde seg i bakgrunnen. Hvis man går til aksjon slik som f. eks. å gi husarrest, må

man sørge for i første omgang (min uthevelse) å ikke ta for seg andre enn de anerkjent verste tøsene. Man må ikke ta feil på dette punkt. Hvis man tar for seg noen som det er muligheter for at folk vil synes synd på, så odelegges meget av aksjonen. (min uthevelse)

Tross muren av taushet, er det tydelig at Hjemmefrontens ledelse hadde en aksjon mot disse kvinnene i gang våren og sommeren 1945, og at den må ha vært styrt fra høyt hold. Hensikten ligger i mørke.

(Kilde: Kari Helgesens forskningsarbeid/særoppgave.) *(Hvorpå = Høyere enhet, Nylig avledning.)*

BARE EN UKE ETTER at Krigsbarnutvalget hadde fått sitt mandat, skriver utvalget til departementet, datert 14/7-1945: «... en henstilling til de militære myndigheter om at det blir sørget for at kvinner som har inngått ekteskap med tyskere her i landet, tar sine barn med seg, dersom de forlater landet...»

Og, enda mer betegnende: «... nedsettelse av et særskilt utvalg for å undersøke muligheten av psykiatrisk undersøkelse av mødrene.»

En undersøkelse av et utvalg av internerte kvinner på Hovedøya settes i gang, etter metoder vi i dag forkaster. Fagfolk jeg har spurt kaller det en skandale, et bestillingsverk, utført på en gruppe mennesker som var kuert og nedverdige – men det er altså fagfolk av i dag. *Krigsbarn blir i dag i en rekke av Norges høyeste stillinger.*

En konklusjon er uungåelig: Ledende, toneangivende personer både i Sosialdepartementet og i Krigsbarnutvalget trodde på krigstidens propaganda, og på raseteoriene som Hitler var den fremste eksponenten for. Uttalelser fra psykiatere og leger om arvelovene har styrket deres tro og frykt, troen på at barna etter tyske fedre ville bli en livsfarlig blanding av en germansk

superrase med medfødte nazistiske trekk, blandet med arven fra åndssvake norske mødre!

For oss, i dag, virker dette nøyaktig så vanvittig som det var, men 1945 var en annen tid, og mennesker som burde visst og forstått bedre ble revet med, av de forskjellige motiver og grunner.

For hundrevis, kanskje tusenvis, av barn som ikke var annerledes enn andre norske barn, ble det en tragedie som ødela livet deres.

Ut av denne grobunnen vokste et dokument fram, som over 177 sider vurderer anslagsvis 9000 barns skjebne. Senere er tallet vokst til 11000. I dokumentet drøftes:

Psykiatrisk gransking av mødrene, side 3.

Lebensbornheimene, side 3.

– Stemningen over for «tyskertøser» i andre land, side 21,

(Ingen spesielle tiltak overfor krigsbarn hverken i Finland, Belgia eller Tsjekkoslovakia).

– Stemningen blant norske i utlandet, side 22.

– Stemningen i kommunene, side 25.

– Artikler i Morgenbladet, side 29.

– Artikler i Arbeiderbladet, side 30.

– Henvendelse fra legehjelp i Oslo, side 31.

– Uttalelse fra prestekomiteen på Lillehammer, side 33.

– Deportasjon til Tyskland, side 37.

– Faren for en femtekolonne, side 38.

– Stockholmskomiteens uttalelse (eksilnordmenn), side 41.

– Uttalelse fra direktør Ødegård ved Gaustad sykehus om psykopater mv, «den almindelige erfaring synes å tale for at mange er svakt begavede», (men de var alt på Gaustad!), side 48.

– Psykologiske tester av «tyskertøser» i Vestfold, side 52.

– Begrunnelse for undersøkelser som «imbecile», side 54.

– Grunner for å sende barna til Tyskland, side 72.

– Grunner mot å sende dem til Tyskland, side 76.

– Muligheter for å sende dem til USA, Sverige, Australia etc, side 91.

– Fjerning av barna fra deres mødre, side 93.

– Byrdefulle tyske fornavn, side 96(a), brev fra Justisdepartementet.

– Fratakelse av tyske etternavn, side 96.

– Vergerådets vurdering av om enslig mor skal fratras barnet, side 102.

– Fratakelse av barnet fra moren på grunn av politisk oppfatning, side 103.

– Lettere adgang til opphevelse av adopsjon, på politisk grunnlag, side 107.

– Fjerning av barn fra pleieførelde, etter hemmelig undersøkelse, side 108.

– Fullstendig fratakelse av identitet, oppfostring i barneheim, side 122.

– Fratakelse av barnet fra moren, mot morens og vergens samtykke, side 124.

– Oppheving av arverett, side 125.

– Fjerning av identitet slik at adoptivforeldre ikke skal si fra seg barn av halvt tysk herkomst, side 127.

– Økonomien i å sende barna til Tyskland, side 137.

– Forslag om norsk initiativ til at barn flyttes til annet land, at deres identitet blir hemmeligholdt og at alle papirer blir tilintetgjort når barnet har fått varig oppfostringssted, side 158.

- Dekning av kommunale utgifter, side 159.
- Psykiatrisk, psykologisk og fysisk undersøkelse av både barn og mødre, side 162.

Ikke alt av dokumentets innhold er så uhyggelig som listen gir et inntrykk av. En del av tiltakene som diskuteres har en relevans. Uttrykket «barnets vel» går igjen nesten ett hundre ganger, men helhetsintrykket bærer et preg av frykt, fordømmelse og et nesten altoverskyggende ønske om å gjøre krigsbarna usynlige. Kontrolltrangen er også uttalt og enorm.

Innstillingen munnet altså ut i et lovutkast som ikke nådde Stortinget – kanskje fordi det tross alt var for galt, selv i seierens øyeblikk.

Lovutkastet var likevel moderat i forhold til en del av de nesten ufattelige uttalelser krigsbarnutvalget fikk seg sendt fra forskjellig mer og mindre meningsberettiget hold.

Til tross for at loven aldri ble noe av, ble nesten utrolig mange av de tingene som beskrives i dokumentet faktisk gjennomført, riktig nok sporadisk og avhengig av visse øvrighetspersoner. Dette kan virke merkelig, men en av mine kilder påpeker at selve dokumentet, Krigsbarnutvalgets innstilling, ble spredt i en del kretser bestående av medlemmer av fattigstyrer (senere kalt forsorgsstyrer), vergeråd og ganske særlig blant helseråd og psykologisk/psykiatrisk personell.

Dokumentets effekt ble derfor en slags flekkvis epidemi av overgrep, fordi man brakte det som en slags veiledning. En del misforsto vel også lovforslaget som en vedtatt lov – en kvinne fortalte meg at i et brev til henne fra det lokale vergerådet ble det henvist til «loven,» slik jeg lar det skje med Lea.

Et av de mest fornædrende overgrepene, som Krigsbarnutvalget ba departementet ta initiativ til i brevet av 14/7-1945, var psykiatriske, psykologiske og fysiske undersøkelser av mor og barn.

Dette ble gjennomført i ganske stor målestokk, og innkallingene skjedde til langt ut i årene etter krigen. En av mine kilder var forresten det virkelige objektet for undersøkelsen i denne boken, på det samme stedet i Trondheim.

I 'ETTERTID VET VI at tusenvis av krigsbarn er blitt sjelelig og legemlig skadd av nådeløs mobbing gjennom kanskje mer enn halvdelen av sin levetid. Så sent som i 1985 ble en av dem nektet en høyere stilling i industrien, med begrunnelsen at han var en mulig femtekolonist som «høyeste hold» hadde gitt ordre om å holde øye med . . .

Det finnes absolutt ingen tvil om at norske myndigheter, fra ledende menn i departementet, via Krigsbarnutvalget, Hjemmefrontens aksjoner etter krigen og fagmedisinske maktpersoners overgrep, har bidratt til å skape og vedlikeholde en hets som har ødelagt tallrike norske borgeres liv. Disse barna ble krigens siste ofre i Norge. Sammen med adskillige NS-barn.